

УДК 343.121

Кастарнов Д. Б. – ад'юнкт
кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх
справ

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИ ОБВИНУВАЧЕНОГО

На підставі вивчення та аналізу наукових робіт вітчизняних і зарубіжних учених визначено ступінь дослідження проблеми, узагальнено низку положень, що визначають поняття особи обвинуваченого.

Ключові слова: особа обвинуваченого; вивчення особи обвинуваченого; кримінальний процес.

На основі изучения и анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых определена степень исследования проблемы, обобщен ряд положений, определяющих понятие личности обвиняемого.

Ключевые слова: личность обвиняемого; изучение личности обвиняемого; уголовный процесс.

In accordance with paragraph 4 of Art. 91 Code of Criminal Procedure, to the facts to be proved, among others, belong to characterize the identity of the accused. Isolation legislator mentioned circumstances as a separate element of the subject of proof is not surprising, as only subject to obtaining and documenting objective information about the identity of the accused (suspect) during the pre-trial investigation and subsequent trial probably fair sentencing.

Problems in the Study of the accused person in his works considered domestic foreign scientists. At the same time, despite the attention of scientists to this problem, there is a series of discussion questions and problems of law enforcement practices that caused significant changes in the criminal procedure legislation and the new terms of practical implementation of its provisions. Therefore, the problem of proving the circumstances that characterize the identity of

the accused (suspect) can not be regarded as settled, and the science and practice require further study of this issue, the search of effective mechanisms for addressing legislative and enforcement nature.

Based on the study and analysis of some points of view on the problems under study, concluded that various scholars define concepts like mentioned, and this contributes to a clear understanding and interpretation of these concepts. The difference between these definitions is mainly the degree of specificity of their constituents, which is also, in our opinion, is essential cognitive value, because it broadens the understanding of the nature and content of the concepts that are being studied.

Guided forth and agreeing with the above points of view of different scientists, it is possible to offer your own definition of an accused person as an individual, which is characterized by complex and possesses attributes and relationships (social, psychological, etc.) and with respect to which the charge is formulated in the manner prescribed criminal Procedure Law.

Keywords: identity of the accused; study of the personality of the accused; criminal trial.

Згідно до п.4 ст.91 КПК України до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, серед інших належать ті, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного). Виокремлення законодавцем згаданих обставин у якості самостійного елемента предмета доказування не випадкове, адже лише за умови одержання та документування об'єктивних відомостей про особу обвинувачено (підозрюваного) під час проведення досудового розслідування та подальшого судового розгляду можливе справедливе призначення покарання.

Проблеми вивчення особи обвинуваченого у своїх роботах досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме Ю. І. Азаров, О. М. Бандурка, П. Д. Біленчук, В. Д. Берназ, М. Т. Ведерніков, М. М. Гродзинський, М. Г. Коршик, А. С. Кривошеєв, Г. К. Курашвілі, Н. С. Лейкіна, Ю. Ф. Лубшев, І. А. Матусевич, В. Т. Очередін, С. В. Слінько, С. С. Степичев, А. Г. Стовповий, П. П. Цветков та ін.

Утім, незважаючи на підвищену увагу науковців до цієї проблематики, наразі залишається низка дискусійних питань та проблем правозастосовної практики, що зумовлені змінами у

кримінальному процесуальному законодавстві та новими умовами практичної реалізації його положень. Відтак, проблему доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) не можна вважати вичерпаною, натомість наука та практика потребують подальшого вивчення зазначеного питання, пошуку дієвих механізмів вирішення проблем законодавчого та правозастосовного характеру.

Як справедливо зазначає Р. П. Чича, слідча і судова практика останніх років постійно ставить перед теорією кримінального процесу питання про внесення до КПК України правових норм, які б більш чітко регламентували предмет доказування (й насамперед обставини, що характеризують особу обвинуваченого), з якими тісно пов'язані проблеми повноти, всебічності та об'єктивності дослідження обставин вчиненого злочину, забезпечення швидкості кримінального судочинства і режиму процесуальної економії, а також захисту прав особи у кримінальному судочинстві. Організднання, досудовогослідства, прокуратури і судумаютьгостру потребу у науково обгрунтованих рекомендаціях з усього комплексу питань щодо дослідження обставин, щохарактеризують особу обвинуваченого [1, с. 4].

Отже потреба у проведенні сучасних досліджень за зазначеним напрямом очевидна та нагальна. Проте досягнення мети наукового пошуку, на нашу думку, не можливе без вивчення, аналізу та узагальнення напрацьованих наукою та практикою положень за відповідною тематикою. Адже лише за таких умов може бути сформовано комплексне уявлення про проблему, актуалізацію її окремих аспектів у різний час та залежно від стану нормативно-правової бази, ураховано результати правозастосовної практики та особливості та традиції вітчизняного правотворення.

Цю статтю присвячено розгляду та узагальненню низки положень, що стосуються визначення понять «особа обвинуваченого», «вивчення особи обвинуваченого», що розроблені та запропоновані вітчизняними і зарубіжними процесуалістами.

З позицій міждисциплінарного підходу, на відміну від поняття «людина», поняття особистість являє собою характеристику суспільної істоти. Конкретний індивід, як суб'єкт суспільних відносин, носій певних соціальних ролей, характеризується сукупністю індивідуальних властивостей, якостей, тим самим є

особистістю. Людина набуває риси особистості у процесі суспільного життя та діяльності шляхом поступового опанування соціального досвіду, засвоєння соціальних навичок та ролей, іншими словами – у процесі соціалізації.

Особистість – це соціальна сутність людини, що визначається сукупністю усіх суспільних відносин: формування особистості відбувається у процесі соціалізації, тобто взаємодії людини із середовищем, з іншими людьми, колективами, суспільством в цілому, і зумовлене змістом цих відносин; якщо сутність особистості – це персоніфікація суспільних відносин, то конкретна особистість – це вираз суспільної сутності у формі власної індивідуальності.

Зазначене правомірно відносити до вихідних даних для конструкції поняття особа обвинуваченого. Будучи соціальною категорією особа обвинуваченого, як і будь-яка людська особистість, розкривається через свою поведінку, через діяльність, що відбувається у суспільстві. Відтак, особа обвинуваченого у певному сенсі – це суб'єктивне відображення зовнішнього світу, свого власного положення в ньому та своєї конкретної діяльності.

На підставі викладеного Н. М. Гребнева пропонує наступне визначення особи обвинуваченого: особа обвинуваченого – це сукупність взаємопов'язаних якостей, властивостей, рис, ознак особи, що характеризують його у основних сферах діяльності людини (соціальній, психологічній, біологічній), у тому числі у правовій сфері під час реалізації спеціального правового статусу, що виникає у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. А щодо вивчення особи обвинуваченого, автор зазначає, що цю діяльність слід розуміти як кримінально-процесуальну діяльність слідчого, прокурора, судді та суду, що спрямована на встановлення сукупності необхідних для досягнення мети кримінального судочинства обставин про особу обвинуваченого, що мають значення для правильної кваліфікації діяння, встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, забезпечення точного дотримання процесуального порядку досудового розслідування та судового розгляду, а також обрання та застосування найбільш ефективних заходів щодо запобігання злочинам [2, с. 6].

М.Т. Ведерніков вважає, що особа обвинуваченого – це конкретна особа, що характеризується виявом своїх якостей як у

основних сферах діяльності будь-якої людини, так і у специфічній правовій сфері під час реалізації спеціального правового статусу та виконанні правової соціальної ролі. До основних положень у понятті особи обвинуваченого автором віднесено наступні:

1. У якості обвинуваченого виступає конкретна особа.
2. Стосовно цієї особи у встановленому законом порядку винесено постанову про притягнення її у якості обвинуваченого.
3. Ця особа має спеціальний правий статус, ядром якого є право на захист та необхідними для цього властивостями особистості.
4. Вона проявляє свої особистісні якості як у специфічній кримінально-процесуальній сфері, реалізуючи спеціальний правий статус, так і у інших сферах діяльності, що є основними для будь-якого члена суспільства [3, с. 17].

Р. П. Чича зазначає, що під вивченням особи обвинуваченого слід розуміти кримінально-процесуальну діяльність слідчого, спрямовану на встановлення необхідних для досягнення цілей кримінального судочинства обставин про особу обвинуваченого, які мають значення для прийняття своєчасних процесуальних рішень у кримінальній справі, правильного кваліфікації діяння, забезпечення точного дотримання процесуального порядку досудового розслідування й судового розгляду, встановлення обставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі, а також вибору та використання найбільш ефективних профілактичних заходів [1, с. 14].

А. В. Дуда вважає, що особа обвинуваченого – це конкретна, індивідуальна особистість, яка володіє певною сукупністю якостей фізичної особи (позитивних та негативних), що характеризують її в основних та специфічних сферах людської діяльності, та, яку за наявності достатніх та достовірних доказів, у порядку передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, за вчинений злочин притягнуто до кримінальної відповідальності [4, с. 8].

Підводячи підсумки викладеному потрібно зазначити, що нами наведені лише деякі авторські дефініції, що, звичайно, не можна вважати достатнім з точки зору системного дослідження відповідної проблематики. У цій статті здійснено спробу у загальних рисах охарактеризувати наукові підходи до визначення

понять «особа обвинуваченого» та «вивчення особи обвинуваченого», у той час як комплексне дослідження передбачає необхідність більш змістовного вивчення цих питань, що буде виконано у наступних наукових роботах. Водночас, можна вважати, що мета цієї роботи досягнута, оскільки наведене дозволяє зробити узагальнюючий висновок про те, що різні науковці визначають згадані поняття подібно, а це сприяє однозначному розумінню та тлумаченню цих понять. Різниця між наведеними визначеннями переважно полягає у ступені конкретизації їх складових, що також, на нашу думку, має важливе пізнавальне значення, оскільки розширює уявлення про сутність і зміст понять, що вивчаються.

Варто також наголосити, що наведені положення не втратили своєї актуальності у частині визначення особи обвинуваченого з точки зору характеристики низки її якостей та зв'язків, проте кримінальна процесуальна складова у визначенні поняття особи обвинуваченого, а також у діяльності із вивчення особи обвинуваченого потребує перегляду і уточнення, адже із набуттям чинності КПК України у 2012 році відбулись зміни у визначенні правового статусу підозрюваного та обвинуваченого. Розглянемо їх докладніше.

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, підозрюваним особа може стати також за окремої підстави – наявності достатніх доказів для підозри цієї особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України), тобто за наявності такої сукупності зібраних під час досудового розслідування доказів, які підтверджують, на думку слідчого, прокурора, обґрунтованість підозри, викривають цю особу у вчиненні кримінального правопорушення [5, с. 137].

Отже, законодавець передбачає два випадки набуття особою статусу підозрюваного: коли цій особі у порядку, передбаченому КПК повідомлено про підозру, у разі, якщо особу затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а також визначає окрему підставу для цього.

Якщо порівняти положення ч. 1 ст. 42 КПК України 2012 року із положеннями ст. 43–1 КПК 1960 року, де йдеться про те, що підозрюваним визнається: 1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; 2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого, то звертає на себе увагу принципово новий підхід законодавця до визначення статусу підозрюваного. Убачається, що такий підхід має певні спільні риси із порядком притягнення особи у якості обвинуваченого за КПК 1960 року, згідно з яким обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому порядку винесена постанова про притягнення як обвинуваченого. Після віддання до суду обвинувачений називається підсудним.

У порівнянні, відповідно до ч. 2 ст. 42 КПК України, обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку передбаченому КПК України. Тобто до закінчення досудового розслідування, особа перебуває у статусі підозрюваного (у разі якщо їй повідомлено про підозру) і лише після передавання обвинувального акту до суду із відповідною його реєстрацією у суді, набуває статусу обвинуваченого (підсудного).

Такі зміни у системі суб'єктів кримінального процесу на думку науковців та практиків сприяють виконання завдань кримінального провадження ст. 2 КПК України).

З точки зору дослідження понять «особа обвинуваченого» та «вивчення особи обвинуваченого»з огляду на викладене, убачається, що формулювання у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України «обставини..., що характеризують особу обвинуваченого...» потребує коригування. На нашу думку, правильною буде наступна редакція п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України «обставини..., що характеризують особу (підозрюваного) обвинуваченого...». Таким чином буде узгоджено положення цієї норми з іншими нормами КПК України, а також практикою застосування цієї норми КПК України, оскільки очевидно, що процес доказування обставин, визначених у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України розпочинається ще до набуття особою статусу обвинуваченого.

К якості додаткового аргументу, розглянемо зміст повідомлення про підозру, що складається прокурором або

слідчим за погодженням з прокурором. Повідомлення про підозру має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення (ст. 277 КПК України).

Якщо ретельно проаналізувати зміст складових цього переліку, то стає зрозуміло, що у згаданому процесуальному рішенні відображено головні результати досудового розслідування, у тому числі і зібрані докази. Саме тому до обгрутованості повідомлення про підозру висуваються підвищені вимоги, адже лише за цієї умови можливо призначити особі справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості скоєного кримінального правопорушення. Очевидно також, що результати діяльності слідчого щодо доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого знаходять відображення у цьому документі.

Керуючись викладеним та погоджуючись із наведеними точками зору щодо визначення досліджуваних понять із урахуванням сучасного стану законодавства, убачається можливим запропонувати власне визначення поняття особи обвинуваченого (підозрюваного) як фізичної особи, яка характеризується та володіє комплексом ознак та зв'язків (соціальних, психологічних тощо) та набула спеціального правового статусу у зв'язку зі здійсненням кримінального переслідування щодо неї. Таким чином, запропоноване визначення охоплює характеристики, якості та

властивості, притаманні особі у діяльності поза межами кримінально-процесуальних відносин, а також у правовій сфері у зв'язку зі здійсненням щодо неї кримінального переслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чича Р. П. Реалізація фактичних даних про особу обвинуваченого у процесуальних рішеннях слідчого : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р. П. Чича. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.

2. Гребнева Н. Н. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как элемент предмета доказывания по уголовному делу : автореф. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Н. Гребнева. – Тюмень, 2006. – 23 с.

3. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого в контексте уголовно-процессуальных отношений / Н. Т. Ведерников // Вестник Томского государственного университета. Серия: Право. – 2012. – № 3(5) – С. 10–17.

4. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А. В. Дуда. – К., 2010. – 19 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. комент.] / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.